

❁ הלומד מהברו פרק אחד... אפילו אות אחת ❁

• הרב מנחם רוקח

דברים שיש ללמוד מאות אחת. (בתפארת ישראל מביא מה הם שני דברים שלימדו אחיתופל, והם שניהם שייך למדת ענותנות).

והנוגע לעניינינו: גם כשחסר אות אחת בתיבה בתורה ומלמדו טעם החסרון, כמו למשל "ואמר אבי הנעך" (דברים כב:טז), חסר ה', עי' בעל הטורים (שנהג מעשה נערות), דהיה שייך להזכיר פסוק אחר שמתחיל באות נ', למשל בתמניא אפיין, ח' פסוקים (תהלים קי"ט) לכל אות של כ"ב אותיות, ובגמרא מדובר על פסוקים אלו (תמניא אפיין) קודם השאלה למה חסר אות נון. אך, כנראה, יש בלימוד חסרון אות נ' ידיעה נשגבה, דהיינו שלא להזכיר הפסוק דשייך לעונשין בפרק זה של קילוס ושבח (תירוצו של הרשב"א).

ד) עוד נשאר קושיית הרשב"א, דלפי הירושלמי [שמפסיק אחר תבת "לא תוסיף" (עמוס ה:ב), ומסביר "לא תוסיף ליפול", והשנית דבר חדש "קום בתולת ישראל"], למה לא נזכר פסוק זה באשרי יושבי ביתך, ועי' עץ יוסף בעין יעקב תירוץ על קושיא זו.

ויש ליישב, דלפי פירושו של הירושלמי נמצא שמתחיל בלשון נסתר (גוף שלישי), ומסיים בלשון נוכח, שמדבר ישר אל בתולת ישראל.

ה) תמיהא שבגמרא מדגיש האות נ', למה לא נאמר נון באשרי, לא פסוק המתחיל באות נ', כנראה האות העיקר.

א) ברכות (ד:) אמר ר' יוחנן מפני מה לא נאמר נון באשרי מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל, דכתיב (עמוס ה:ב) נפלה ולא תוסיף לנפול עוד, (ועל נפילה כזה) "קום בתולת ישראל". אמר רב נחמן בר יצחק אפילו הכי (עי' רש"י) חזר דוד וסמכו ברוח הקדש שנאמר (תהלים קמה:יד) סומך ה' לכל הנופלים.

ב) בגליון הש"ס מביא לעיין בתשובת הרשב"א סימן מ"ט. בספר משנתו של הגאון ר' עקיבא איגר בגליון הש"ס להרב דוד שעוועל ז"ל מסביר שקאי (הרשב"א) על השאלה הרי ישנם כמה פסוקים בספר איכה שמדברים על מפלתן, ותירץ (הרשב"א) דבזמן שמקלסין ומשבחין את הקב"ה אינו ראוי להזכיר שם פורענות.

יש להוסיף שמטעם זה מתחילין הפרק (תהלים קמ"ה) תהלה לדוד ארוממך, (ששם מצינו הפסוקים עפ"י סדר א' ב') עם ג' אשרי: **אשרי** יושבי ביתך עוד יהללוך סלה (פד:ה), **אשרי** העם שככה לו **אשרי** העם שה' אלקיו (סיום קמ"ד), להדגיש "עוד יהללוך", ואין ראוי להזכיר כאן הפסוק נפלה.

ג) בפרק ששי אבות (משנה ג') הלומד מחברו פרק אחד... או אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד, שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד, קראו רבו... הקשו המפרשים מאי ראוי על פחות משני דברים, אפילו אות אחת? התשובה שיש הרבה

ונראה לומר, דזאת יסוד בתורה דליכא אות בתורה שהוא הפקר ח"ו, אם מצינו אות יתירה יש לעמל ולמצוא מאי בעי הכא, ומאיפה בא אות זה, ואיפה מקומו.

דרך משל בפ' שלח "ויקרא משה להושע בן נון יהושע" (יג:טז), מאיפה לקח משה אות יוד, מן הפקר? אותיות ששייכים לתורה אינם הפקר ח"ו, לכן איתא בירושלמי סנהדרין (פ"ב ה"ז) תני ר' הושעיא יוד שניטל מאמנו שרה (אחר שנשתנה שמה משרי לשרה) נשתטח לפני הקב"ה ואמר רבון העולמים עקרתני מן הצדקת הזאת. אמר לו הקב"ה צא לך, לשעבר היית נתון בשם נקבה ובסוף תיבה, חייך שאני נותןך בשם זכר ובראש תיבה". מאמר זה בירושלמי נמצא גם במדרש רבה בראשית (מז:יא) בשם ר' שמעון בן יוחאי.

(גם שתי הנקודות (שווא) תחת אות יוד שביהושע לא בא מהפקר אלא מהשלשה נקודות בן נון (סגל תחת בן) כשלקח ב' נקודות תחת אות יוד נשאר נקודה אחת בן נון בחיריק) (ו) וכמו כן כשחסר אות אחת בתבה לא יצאה להפקר אלא נקבעה במקום אחר בתורה, ולולי דמסתפינא הייתי אומר אות נון חסר באשרי שהעיקר בכל הפרק הוא ההמשך יהדות ויראת שמים מדור לדור. [א] עוד יהללך סלה (פי' סלה לעולם); (ב) ואברכה שמך לעולם ועד; (ג) דוד לדור ישבח מעשך; (ד) מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור; (ה) ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד; (ו) מעתה ועד עולם].

והנה משה רבנו מצינו חסר בהמשך ממנו בכל דור ודור, והוא בשופטים (יה:ל) שנכשל

נכדו בפסל מיכה, ולכבודו של משה הוזרק אות נ' תוך שמו ונמצא השם מנשה. ברש"י ד"ה בן מנשה "מפני כבודו של משה כתוב נון לשנות את השם ונכתב תלויה לומר שלא היה מנשה אלא משה", והוא סוגיא ב"ב (דף קט:) "מתוך שעשה (יהונתן) מעשה מנשה בן חזקיהו מלך יהודה, שעבד ע"ז, תלאו הכתוב במנשה. [במהרש"א: ששניהם מנשה בן חזקיהו ויהונתן בן גרשום שבו תשובה בכל לב]. עכ"פ נוגע היה בכבודו של משה, ולכך נשתנה שמו, נמצא אות נון שחסר באשרי מצא מקומו בשופטים (שם), מפני כבודו של משה. ועי' ילקוט שמעוני (שופטים שם), "נון תלויה אם זכה (בתשובה) בן משה ואם לאו בן מנשה".

ומעניין שבתפלת הש"צ הנני העני ממעש קודם מוסף יו"כ (ולפי מנהג אומרו גם במוסף ר"ה, ולכתחלה נוסד ליו"כ, והיה הנוסח "וכל צומותנו הפך לנו, ולר"ה נשתנה הנוסח ל"וכל צרותינו ועינויינו") יש בסוף עוד תפלה לש"צ "ותחת תחת כסא כבודך כמו שחתרת לתפלת מנשה, וברוב מחזורים אות נ' תלויה, שבלי אות נ' נקרא משה, ועם אות נ' נקרא מנשה, דהש"צ צריך להתפלל על כל יהודי, יהיה מי שיהיה, שיקובל תשובתו אם שב בכל לבו.

[במ"א נתבאר שתפלת הש"צ עיקר ביו"כ שעבודה והיודי קודם ברכת קדושת היום, וכן בר"ה לנוסח אשכנז שאין תוקעין בהלחש].

(ז) והנה בפרשת בהעלותך פרשת ויהי בנסע הארון איתא בגמרא (שבת קט"ו סיום עמוד ב) פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות מלמעלה ולמטה לומר שאין זה מקומה, רבי אומר מפני שספר חשוב הוא בפני עצמו, כי הא דא"ר

שמואל בר נחמני א"ר יונתן... ולמה כתבה כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות. [בשני פירושים יש מעלה שהחשבון חמשה חומשי תורה נעשה לשבעה חלקים, וזהו בפסוק "חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה" (משלי ט:א), ברש"י ז' ספרים שיש בתורה, ויהי בנסע הארון ספר לעצמו]. (וכמו כן יש בתהלים ז' חלקים), והסימנים הם אות נ' הפוכה, מדוע אות נ'.

אולי רומז כנ"ל, דאות שנשתנה ממשה למנשה, והשייכות למשה אולי עפ"י הספורנו בנסוע הארון בדרך לארץ ישראל, לכן רומז כאן שמשה רבנו לא זכה לעלות לארץ ישראל.

מה היה הפורענות ראשונה? ויסעו כתינוק הבורח מבית הספר. אולי נרמז בזה "כתינוק נכדו של משה רבנו של שופטים (יה:ל).

ח) והנה התמיהא מן התמיהות שמשה רבנו נכשל הגם שידע שישתנה המצב, ואדרבא יתרו יתגייר, מ"מ יש בס"ד (הוי אמינא) זאת חסרון נורא עד שנגרם ע"י זאת המכשול בנכדו יהונתן.

עי' בעל הטורים פסוק ואת שני בניה אשר שם האחד גרשם "כי אמר" גר הייתי בארץ נכריה, ושם האחד אליעזר כי אלקי אבי בעזרי. על גרשם כתיב "כי אמר" ועל אליעזר לא כתיב "כי אמר". ומפרש עפ"י דרש במכילתא, כשנתן יתרו בתו למשה התנה תנאי עמו שיהיה הבן הראשון לע"ז, ולכן לא נימל עד שפגעו המלאך בדרך וביקש להמיתו, אז מלתו צפורה. לכן

כתיב "כי אמר" כלומר נגלה לכל שאנוס היה להסכים על תנאי זה כי גר הייתי, אבל באליעזר לא הצריך לגלות, לכן לא כתיב "כי אמר".

יש להוסיף "כי גר הייתי", וכמו כן ידע משה שיתרו יהיה גר, שיתגייר. ויובן לפי הנ"ל כוונת הש"צ בהנני העני ממעש, "ותחתר".

ט) גם יוסבר השייכות הפיוט ונתנה תקף שמיוסד על הוי אמינא (סלקא דעתך) שהיה אצל מחבר, כמובא בספר אור זרוע סוף ה' ר"ה, מובא במחזור שיח שפתותינו ר"ה, וגם ביו"כ, ועוד מחזורים, שר' אמנון ממגנצא יסדו אחר מעשה שהיה שההגמון והשרים בקשו ממנו שיהפך לדתם, וימאן לשמוע להם, כמובן. והם בדברם אליו יום יום והפצירו, פעם אחת אמר חפץ אני להועץ ולחשוב על הדבר עד שלשה ימים, ואמר זאת כדי לדחותם מעליו. אחר שלשה ימים שלח ההגמון השרים להביאו בעל כרחו, ואמנון בשלו, "אני מאמין בבורא עולם יתברך, ולא אשנה". וצוה הרשע לקצץ אצבעותיו ועוד יסורים נוראות ונשלח ביתה. הגיע ראש השנה ביקש מקרוביו לשאת אותו לבית הכנסת ולהשכיבו אצל השליח ציבור. אז הצדיק את הדין על עצמו על דבריו (כעין סלקא דעתך) לחשוב על רעיון של הרשע עד שלשה ימים. וכשגמר הפיוט נסתלק ונעלם מן העולם לעין כל. אח"כ צוה ר"י קלונימוס לשלוח הפיוט לכל תפוצות הגולה.

נמצא הפיוט שייך להא הס"ד (הוי אמינא) של משה רבנו.

